Sahâbe Neslinin Diğer Nesillerden Üstünlüğü Meselesi*

Arş. Gör. Abdurrahim Yeşilmen | ORCID: 0000-0001-7146-5719 | abdurrahim.yesilmen@cbu.edu.tr

Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Manisa, Türkiye

ROR ID: 053f2w588

Öz

Hz. Peygamber'in ashâbı Müslümanlar tarafından tarih boyunca faziletli bir nesil olarak kabul edilmiş ve İslam'a hizmetleriyle hep saygıyla anılmıştır. Buna bağlı olarak sahâbe hakkında ma'rifetü's-sahâbe ve fezâilü's-sahâbe diye geniş bir literatür meydana gelmiştir. Bu kaynaklarda sahâbîlerin bazı şahıs ve grupları arasındaki efdaliyet sıralamaları ile ilgili rivayetlere de yer verilmiştir. Efdaliyet konusunun ele alındığı bazı hadis ve kelâm kitaplarında ise sahâbîlerin diğer Müslüman gruplara göre durumlarının tartışma konusu edildiği dikkat çekmektedir. Yapılan tetkikler neticesinde sahâbe nesli ile ilgili âyetler ve fezâil hadislerinden hareketle âlimlerin çoğunluğunun sahâbîleri fert fert kendilerinden sonraki nesillerin insanlarından daha faziletli olarak değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Özellikle İbn Abdilber ile özdeşleşen farklı bir görüşe göre ise Bedir Ashâb'ı ile Bey'atü'r-Rıdvân'a katılanlar içerisinde bulunmayan sahâbîlerin sonraki nesillerin insanlarından faziletli oldukları mutlak olarak söylenemez. Bu çalışmada konuya ilişkin farklı görüş ve deliller incelenmekte ve bu bakış açılarına ilişkin değerlendirmeler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Sahâbe, Efdaliyet, Tafdîl, Fazîlet

Atıf Bilgisi

Yeşilmen, Abdurrahim. "Sahâbe Neslinin Diğer Nesillerden Üstünlüğü Meselesi". *Artvin İlahiyat Dergisi* 14 (Aralık 2023), 115-138.

Geliş Tarihi	11.06.2023
Kabul Tarihi	07.12.2023
Yayım Tarihi	31.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu makale, Mehmet Efendioğlu danışmanlığında hazırlanan "Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu ve Efdaliyetin Hadis Kaynaklarına Yansıması" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018) üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İThenticate
Etik Bildirim	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Superiority of the Companions' (Ṣaḥāba) Generation over Other Generations *

RA Abdurrahim Yeşilmen | ORCID: 0000-0001-7146-5719 | abdurrahim.yesilmen@cbu.edu.tr

Manisa Celâl Bayar Universty, Faculty of Theology, Basic İslamic Studies, Manisa, Türkiye

ROR ID: 053f2w588

Abstract

The companions of the Prophet Muhammad, known as the Sahaba, have been revered by Muslims throughout history as a virtuous generation and their contributions to Islam have been remembered with respect. As a result, a vast body of literature has emerged regarding the Sahaba, including works titled Ma'rifat al-Sahaba (Knowledge of the Companions) and Fada'il al-Sahaba (Virtues of the Companions). These sources also include narrations about the relative rankings of certain individuals and groups among the companions. It is noteworthy that some Hadith and Kalam books that address the issue of superiority also discuss the status of the Sahaba compared to other Muslim groups. As a result of the investigation, it was discovered that, based on the verses and fadâil hadiths relating to the Companions' generation, the majority of scholars regarded the Companions as more virtuous individuals than the people of subsequent generations. Particularly, according to a view associated with, Ibn ʿAbd al-Barr it cannot be stated categorically that the companions who did not participate in the Battle of Badr or the Pledge of Ridwan (Bayʿat ar-Riḍwān) are more virtuous than people from later generations. This study examines different views and evidences on the subject and presents evaluations of these perspectives.

Keywords

Hadīth, Ṣaḥāba, Afdaliyyat (Excellence), Tafḍīl (Superiority), Faḍāʾil (Virtue)

Citation

Yeşilmen, Abdurrahim. "The Superiority of the Companions' (Ṣaḥāba) Generation over Other Generations". *Artvin Journa of Theology l* 14 (December 2023), 115-138.

Date of Submission	11.06.2023
Date of Acceptance	07.12.2023
Date of Publication	31.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is derived from Marmara University Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2018, unpublished master's thesis entitled "The Issue of Ephality among the Sahaba and the Reflection of Ephality on Hadith Sources", prepared under the supervision of Mehmet Efendioğlu. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while

	carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Kur'ân'da sahâbe; sâdık mü'minler, Allah'ın seçilmiş kulları, O'nun rızasını kazanan ve kendilerine ebedî cennetlerin hazırlandığı kimseler olarak anılmaktadır. "Ümmetimin en hayırlıları benim zamanımda yaşayanlardır" hadisi ve daha birçok hadiste de onlar Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmeti ve tüm insanlık tarihinin en hayırlı topluluğu olarak tavsif edilmiş, fazilet ve konumlarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca bazı hadislerde sahâbe hakkında uygunsuz sözler söylenmesi yasaklanmış, yaptıkları iyiliklerin diğer Müslümanların yaptığı iyiliklerden daha kıymetli olduğu belirtilmiş ve onlar ümmetin emniyet ve güvencesinin teminatı olarak tavsif edilmiştir.

Yukarıda işaret edilen âyet ve hadislerden de anlaşıldığı üzere Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde sahâbe neslinin fazileti ve ümmet içerisindeki üstünlüğüne vurgu yapılmış ve onlara karşı saygılı davranılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ancak sahâbenin "Ümmetimin en hayırlıları benim zamanımda yaşayanlardır" hadisinde söz edilen üstünlüğünün (efdaliyetinin) mutlaklığı ve nisbiliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle sahâbîlerin nesil olarak mı, yoksa fert fert mi diğer Müslümanlardan üstün oldukları hususunda ihtilaf edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konuda çoğunluğun kanaati, fert olarak her bir sahâbînin diğer nesillerin insanlarından üstün olduğu şeklindedir. Bu çalışmada öncelikle konu ile ilgili söz konusu yaygın görüşe temas edilmiş ve bu görüşü savunan bazı isimlere değinilmiştir. Ardından özellikle İbn Abdilber (ö. 463/1071) tarafından savunulması sebebiyle onunla özdeşleşen diğer görüşün -yani sahâbenin efdaliyetinin nisbî olduğu görüşünün- bazı delilleri arz edilmiş ve âlimlerin bunlarla ilgili değerlendirmelerine temas edilmiştir.

Sahâbenin efdaliyetinin mutlaklığı veya nisbîliği şeklinde nitelenmesi mümkün olan bu konuya birçok çalışmada değinildiği tespit edilmiştir. Örneğin Nâsır b. Ali Âiz'in Akîdetü Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a fi's-sahâbeti'l-kirâm isimli kitabının "Sahâbenin Efdaliyeti Fertler İtibarıyladır, Topluluk İtibarıyla Değil" başlığı altında, Ebû Seyf eş-Şizîfî'nin Mebâhisü'l-müfâdale fi'l-'akîde adlı eserinde, Yavuz Köktaş'ın "Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair" isimli makalesinde ve Selahattin Aydemir'in ilk Müslüman nesillerin üstünlüğüne dair doktora tezinin "Fazilet Fert Fert mi Genel mi?" başlığı altında konu ile ilgili bazı görüş ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Ayrıca "Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu ve Efdaliyetin Hadis Kaynaklarına Yansıması" başlıklı yüksek lisans tezimizde de "Efdaliyetin Mutlaklığı-Nisbîliği" başlığında bu konuya değinilmiştir. Konu ile ilgili başlıklara yer verilen kitap ve makalelerde sahâbenin efdaliyeti ile ilgili farklı görüşlere değinilmekle beraber, bunların delillerinin tafsilatlı olarak değerlendirmeye tabi tutulduğu bir çalışma tespit edilememiştir. Yüksek lisans tezimizin ilgili başlığının geliştirilmiş hali olan makalemizin bu yönüyle diğerlerinden ayrıldığını ifade etmek mümkündür.

1. Sahâbenin Üstünlüğünün Mutlak Olduğuna Dair Yaygın Görüş

Sahâbenin tanımı ve kapsamı ile ilgili tartışmalardan bağımsız olarak, her bir sahâbînin sonraki nesillerin insanlarından daha faziletli olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe göre hiçbir amel sahâbîliğe denk olmadığından sahâbî olmayan bir kişinin herhangi bir sahâbîye işlediği amelleriyle yetişmesi mümkün değildir.[1] Bu konuda öncelikle bazı sahâbîlerin görüşünü yansıtan rivayetlere yer vermekte fayda bulunmaktadır. Nitekim kendi konumlarının bilincinde olan kimseler olarak sahâbîlerin bu hususta görüş beyan etmeleri tabiî bir durumdur. Ayrıca sahâbîlerin konuyla ilgili tespit edilen değerlendirmeleri yaygın görüşe delil değeri de taşımaktadır.[2] Örneğin Aşere-i Mübeşşere'den olduğu kabul edilen Saîd b. Zeyd (ö. 51/671), sahâbî olmayanların sahâbîlerin derecesine yetişmesinin mümkün olmadığını "Vallâhi onlardan herhangi birinin yalnızca bir gün Resûlullâh (s.a.s.) ile birlikte bulunması ve Allah yolunda yüzünün tozlanması, sizden birinin Nûh (a.s.) kadar yaşasa bile yaptığı amellerden daha faziletlidir"[3] şeklinde ifade etmiştir. Saîd b. Zeyd'in bu ifadelerine göre sahâbî olmayan Müslümanların fazilet bakımından herhangi bir sahâbînin derecesine erişmesi mümkün gözükmemektedir.[4] Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) de fazilet açısından sahâbîlere yetişilemeyeceğini "Resûlullâh'ın ashâbı ile ilgili uygunsuz sözler söylemeyin! Onlardan herhangi birinin Resûlullah'ın (s.a.s.) yanında kısa bir süre bulunması sizden birinin ömür boyu yaptığı ibadetlerden daha hayırlıdır"[5] diyerek dile getirmiştir. İbn Ömer bir başka sözünde ise, kısa bir zaman dilimi de olsa Hz. Peygamber'in yanında bulunmuş olan bir sahâbînin söz konusu birlikteliğinin onun dışındakilerin kırk sene boyunca yapmış oldukları ibadetlerinden daha üstün olduğunu ifade etmiştir.[6] Buradan İbn Ömer'in de sahâbe dışındaki nesillerden olan bir Müslümanın işlediği sâlih ameller sayesinde sahâbîlerden herhangi birinin fazilet derecesine ulaşamayacağı kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır.[7]

Saîd b. Zeyd ve Abdullah b. Ömer'den aktarılan bu sözlerin muhatapları başka sahâbîler veya tâbiûndan bazı kimseler olabilir. Bu durumda diğer nesillerden olan Müslümanlar için ifade ettikleri anlam daha da pekişmektedir. Zira sahâbeye öğrencilik yapan ve İslâm'ın

[1] Alâî, *Tahkîku münîfi'r-rütbe*, 86; Ebü'l-'Avn Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed es-Seffârînî el-Hanbelî, *Levâmi'ü'l-envâri'l-behiyye ve sevâtı'ü'l-esrâri'l-eseriyye li şerhi'd-dürreti'l-mudiyye fi 'akdi'l-firkati'l-mardiyye*, thk. Halid b. Muhammed b. Zafir el-Kahtani vd. (Riyad: y.y., 2016/1437), 3/577; Aydemir, *İlk Müslüman Nesillerin Üstünlüğü Düşüncesi*, 220.

[2] Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 56-66.

[3] Ahmed b.Hanbel, *el-Müsned*, 3/174-175 (No. 1629); Ebû Dâvûd, "Sünne", 9 (No. 4650).

[4] Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî es-Sıddîkî el-Hindî el-Fettenî, *Mecme'u bihâri'l-envâr fî ğarâibi't-tenzîl ve letâifi'l-ahbâr* (Haydarabad: y.y., 1387/1967), 5/677.

[5] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs (Beyrût: y.y., 1403/1983), 1/57-58; İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (No. 162).

[6] Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, 1/61; 2/907.

[7] Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 57.

kaynağından beslenen tâbîûndan bir kişinin fazilet noktasında sahâbeye yetişme imkânının bulunmaması, bu ihtimali sonraki nesiller için daha da zorlaştırmaktadır.

Sahâbenin efdaliyetinin mutlaklığı görüşünde olan sahâbîlerin vurguladıkları temel konunun sohbet ayrıcalığı olduğu dikkat çekmektedir. Onlara göre sahâbîliğe denk başka bir faziletin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu görüş birçok İslâm âlimi tarafından da savunulmuştur. Örneğin Abdullah b. Mübârek'ten (ö. 181/797), Hz. Muâviye (ö. 60/680) ile Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720) arasında fazilet karşılaştırması yapması istenildiğinde onun "Vallâhi! Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ile beraberken Muâviye'nin atının burnuna giren bir toz Ömer b. Abdülazîz'den bin kat daha faziletlidir" diye cevap verdiği aktarılmaktadır.8 Yaygın görüşe uygun olarak ona göre de sahâbîlerin kendilerinden sonraki kişilerden fert fert daha üstün oldukları anlaşılmaktadır. Kanaatimizce söz konusu mukayesenin amacı Hz. Muâviye ve Ömer b. Abdülazîz'den hangisinin daha üstün olduğunu tespit etmek değildir. Asıl amaç fazilet noktasında diğer birçok sahâbîden geride olduğu bilinen Hz. Muâviye gibi sahâbîlerin de diğer Müslüman nesillerinden faziletli olup olmadığını anlama gayretidir. Nitekim Abdullâh b. Mübârek de doğrudan Muâviye'nin şahsî faziletlerine atıfta bulunmak yerine Resûl-i Ekrem ile sohbetine vurguda bulunmuştur. Dolayısıyla bu rivayetin sahâbîlerin fert olarak efdaliyetine delil olarak kullanılmasında herhangi bir beis olmamalıdır.

Ali b. el-Medînî'ye (ö. 234/848-49) göre de bütün sahâbîler tâbiîler başta olmak üzere diğer Müslümanların tamamından faziletli kimseler olarak değerlendirilmelidir.9 Benzer bir şekilde Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Kur'ân âyetleri, hadis-i şerifler ve ashâbın yaşantılarına dayanarak âdil olduklarını ortaya koyduktan sonra bütün sahâbîlerin kendilerinden sonraki bütün Müslümanlardan faziletli olduklarını ve muteber bütün âlimlerin bu görüşte olduğunu ifade etmiştir.10

İmâm Nevevî (ö. 676/1277), Hz. Peygamber'in "Ashâbım hakkında uygunsuz sözler söylemeyin! Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infâk etse, onların yaptıkları infâkın bir müddüne (ölçek) veya onun yarısına erişemez"11 hadisini şerh ederken, Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) bu konudaki yorumlarını aktarmıştır. Bunlardan

[8] İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrika*, 2/613; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillah b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *el-Ecvibetü'l-'Irâkıyye 'ale'l-es'ileti'l-Lâhûriyye*, thk. Abdullah b. Ebû Şu'ayb el-Buhârî, Riyad: y.y., 1428/2007), 181. Benzer bir rivayet için bk.; Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillah İbn Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-'ilm ve fadluh*, thk. Ebü'l-Eşbâl ez-Züheyrî (Riyad: y.y., 1414/1994), 2/1173.

[9] Hibetüllâh b. Hasan b. Mansûr et-Taberî el-Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, thk. Ahmed b. Sa'd el-Ğâmidî (Riyad: y.y., 1416/1995), 1/188.

[10] Ebû Bekr Ahmed b. 'Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdillah es-Sûrekî vd. (Medine: y.y., ts.), 49; Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 58. Aynı görüş için bk. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî, *Risâle fi'l-müfâdale beyne's-sahâbe*, thk. Sa'îd el- Afgânî (Dımaşk: y.y., 1435/2014), 144.

[11] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/80 (No. 11516); Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 5 (No. 3470); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 221, 222; Ebû Dâvûd, "Sünne", 11 (No. 4658); Tirmizî, "Menâkıb", 128 (No. 3861); İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (No 161).

anlaşıldığı kadarıyla genel olarak âlimler ashâb-ı kiramın elde ettiği sohbet mertebesine salih amel gibi faziletlerle erişmeyi mümkün görmemişlerdir. Bu sebeple onlar bütün sahâbîleri diğer Müslümanlardan üstün tutmuşlardır. Bu hadisin sebeb-i vürûdu ile ilgili hadis kaynaklarında bilgiler bulunmaktadır. Bunlara göre, Resûl-i Ekrem (s.a.s.) bu sözleri ilk Müslümanlardan olan Abdurrahmân b. Avf'a hakaret etmesi üzerine Hâlid b. Velid'i (ö. 21/642) ikaz etmek için söylemiştir.12 Bu yönüyle rivayetin muhatabı doğrudan sonraki nesiller değildir. Buna rağmen sahâbenin diğer Müslümanlardan efdaliyeti ile ilgili olarak Kâdî İyâz gibi birçok âlim tarafından delil olarak kullanılmıştır. Kâdî İyâz, ashâbın yapmış oldukları cihâd, infâk ve bunlar haricindeki sâlih amellerin diğer Müslümanların yaptıkları bu tür amellerden fazilet açısından daha değerli olmasını birkaç hususa bağlamaktadır. Bu hususlar şunlardır:

1. Ashâbın vermiş oldukları sadakaların yardıma ihtiyacın çok fazla olduğu yokluk ve sıkıntı döneminde olması,

2. Söz konusu yardımların bizzat Hz. Peygamber'e yardım etmek ve onu himaye etmek gayesiyle yapılmış olması,

3. Ashâb-ı kirâm haricinde bir başka nesil için Hz. Peygamber'e yardım etmek gibi bir durumun mümkün olmaması,

4. Ashâb-ı kiram'ın diğer Müslüman nesillerde bulunmayan ölçüde merhamet, huşu, muhabbet, tevâzu ve îsâr gibi duygulara sahip olması ve özellikle de cihâd etme arzusu bakımından diğer nesillerden önde/ileride olması.13

Kâdî İyâz'ın değerlendirmelerinden hareketle şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Sahâbîlerin sohbet vasıfları onların amellerine ayrı bir değer kazandırmış ve onların diğer ümmet fertlerinden daha faziletli olmalarına sebep olmuştur.14

el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân tefsirinin müellifi Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273) de "İnsanların en hayırlıları benim zamanımda yaşayanlardır"15 rivayetine dayanarak İslâm ümmetinin başının (sahâbe neslinin) sonundan daha efdal olduğunu ifade etmiş ve bir kez dahi olsa Hz. Peygamber'i gören bir sahâbînin diğer Müslüman kişilerden faziletli olduğunu vurgulamıştır. O, sohbetin faziletine denk hiçbir amelin bulunmamasını bu görüşünün gerekçesi olarak göstermiştir. Bu görüşün âlimlerin çoğunluğu tarafından benimsendiğini dile getiren Kurtubî, İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) aşağıda tafsilatlı olarak incelenecek görüşünü ve dayanaklarını da serdetmiştir.16

---

12 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/34; Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 16/187-188.

13 Bk. Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî* (Beyrût: y.y., 1972/1392), 16/93-94; Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 58-59.

14 Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 58.

15 Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 212.

16 Bu konuda bk. Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyinü lima tedammenehü mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*, thk. Abdullah b.

Benzer şekilde İbn Teymiyye (ö. 728/1329) de âlimlerin büyük çoğunluğunun Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ile sohbeti bulunan kimselerin sohbeti bulunmayan bütün Müslümanlardan mutlak olarak üstün oldukları görüşünü savunduklarını dile getirmiştir. İbn Teymiyye'ye göre bu görüşü benimseyen tüm âlimler, Ömer b. Abdülaziz'in (ö. 101/720) Hz. Muaviye'ye (ö. 60/680) nispeten daha örnek bir hayat yaşadığını ikrar ederler. Fakat onlar bu kabullerine rağmen, Hz. Muaviye'yi Ömer b. Abdülaziz'den daha üstün olarak kabul etmişlerdir. Zira onlara göre ashâb-ı kirâmın sohbet sayesinde elde ettikleri fazilet derecesini başka kimselerin ilim ve benzeri hasletlerle kazanmaları mümkün gözükmemektedir. İbn Teymiyye'nin aktardığına göre bu görüşü savunanlar "Ashâbım hakkında uygunsuz söz söylemeyin! Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse, onların yaptıkları infakın bir müddüne (ölçek) veya onun yarısına erişemez"17 rivayetini gerekçe olarak göstermişlerdir.18

İbn Teymiyye'nin "Sahâbe neslinin yaşantısına ilim, basiret ve adâlet ile bakan herkes, kesin olarak onların peygamberlerden sonra en hayırlı insanlar olduklarını, onlardan daha faziletlisinin ne geçmişte bulunduğunu ne de gelecekte bulunacağını ve onların en hayırlı ümmet olan bu ümmetin de seçilmişleri olduklarını anlar"19 şeklindeki sözlerinden hareketle onun da yaygın görüşü benimseyen âlimlerden olduğunu söylemek mümkündür.

İbn Teymiyye'nin konu ile ilgili şu değerlendirmesi de dikkat çekicidir: Ehl-i sünnet ulemâsı ve Şîa fırkaları Resûl-i Ekrem'den (s.a.s.) sonra Müslümanların en faziletli kişisini bir başka nesilde değil sahâbe nesli arasında aramışlardır. Yani başka nesillerde onlardan daha üstün bir kişinin bulunabileceğine ihtimal vermemeleri sebebiyle sahâbe dışındaki kişileri sahâbîlerle efdaliyet kıyaslamasına tabi tutmamışlardır. Onların Resûlullâh'tan sonra en faziletli kimse olarak Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Osman (ö. 35/656) ve Hz. Ali'den (ö. 40/661) herhangi birini tercih etmiş olmaları bu gerçeği değiştirmeyecektir.20

Sahâbîlerin şahıs olarak mı, yoksa nesil şeklinde mi kendileri dışındaki Müslümanlardan faziletli oldukları hususunda farklı görüşlerin mevcut olduğunu belirten Şamlı hadis ve fıkıh âlimi Salâhuddîn el-Alâî (ö. 761/1359) de sahâbî olmaya denk bir başka amelin olmadığına dikkat çekmiştir. Efdaliyetin mutlaklığına dair âlimler arasındaki yaygın görüşün en isabetli görüş olduğunu ifade eden Alâî, sahâbîlerin mutlak olarak

Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: y.y., 1427/2006), 5/261 vd.

[17] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/80 (No. 11516); Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 5 (No. 3470); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 221, 222; Ebû Dâvûd, "Sünne", 11 (No. 4658); Tirmizî, "Menâkıb", 128 (No. 3861); İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (No. 161).

[18] Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim İbn Teymiyye el-Harrânî, *Mecmû'u fetâvâ şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye*, nşr. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım vd. (Medine: y.y., 1425/2004), 4/527.

[19] Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye el-Harrânî, *el-Akîdetü'l-vâsıtiyye*, thk. Alevî b. Abdilkâdir es-Sekkâf (Zahran: y.y., 1433/2012), 130-131.

[20] İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 11/223; Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 60.

kendilerinden sonraki nesillerin insanlarından fert fert faziletli olmalarını birtakım esaslara dayandırmıştır. Bu esasları şöylece özetleyerek aktarmak mümkündür:

1. Resûlullâh'ı (s.a.s.) görmüş olmaları,

2. Diğer Müslümanlardan önce İslâm'ı kabul etmiş olmaları,

3. Ona isabet edebilecek zararlara engel olmak suretiyle Hz. Peygamber'i müdafaa etmeleri,

4. Resûl-i Ekrem zamanında, onun emriyle hicret etmiş olmaları ve ona destek olmaları,

5. Müslümanlığı bizzat Hz. Peygamber'den öğrenerek korumuş olmaları,

6. Resûlullâh'ın vefat etmesinin ardından İslâm şeriatını kendilerinden sonra gelen insanlara ulaştırmış olmaları,

7. İslâm'ı en doğru ve saf haliyle öğrenerek özümsemiş olmaları,

8. Hayır kapılarını öncelikle açan nesil olduğu için, kıyamete kadar kendilerinden sonraki Müslüman nesillerin yapmış oldukları hayırlı amellerin sevaplarında pay sahibi olmaları.21

Alâî'nin zikrettiği yukarıdaki esaslara bakıldığında sahâbenin özellikle iki önemli yönü ile tebarüz ettiği anlaşılmaktadır. Bunların ilki, sahâbe-i kiramın ümmet içerisinde Müslüman olan birinci nesil olmaları sebebiyle yalnızca kendilerine ait bazı hususiyetlerinin mevcut olmasıdır. Örnek vermek gerekirse sahâbe dışında Müslüman bir başka neslin Hz. Peygamber'in emriyle hicret etmiş olması veya yanında cihad ve tebliğ yapmış olması düşünülemez. İkinci hususiyet ise sahâbe dışındaki Müslüman nesiller İslâm ile tanışmalarını onlara borçludur. Konuya bu açıdan bakıldığında sahâbe neslinin İslâm'ın tebliği konusunda gösterdiği gayretlerin ehemmiyeti anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sahâbenin nesil olarak faziletli kabul edilmesinin en önemli nedeni İslâm'ın sonraki nesillere aktarımına vesile olmasıdır.22

Hafız İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) de Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) "Ümmetimin en hayırlıları benim zamanımda yaşayanlardır"23 hadisini şerhederken sahâbenin efdaliyeti konusu ile ilgili farklı görüşlere temas etmiş ve bu konuda dayanılan deliller ile ilgili değerlendirmelere yer vermiştir. İbn Hacer'e göre bu rivayet sahâbe neslinin tâbiûndan, tâbiûnun da etbâ-ı tâbiîn neslinden daha üstün olmasını gerektirmektedir. Ancak o, bu rivayetten hareketle sahâbîlerin kişi olarak mı, yoksa cemaat şeklinde mi diğer asırların Müslümanlarından faziletli oldukları konusunda farklı görüşler bulunduğuna dikkat çekmektedir. İbn Hacer'e göre bu konudaki isabetli görüş, çoğunluğun da kanaati olan,

21 Alâî, *Tahkîku münîfi'r-rütbe*, 86-87; Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 60.
22 Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 60.
23 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/70 (No. 19835); 33/138 (No. 19906); Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 1 (No. 3450); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 214; Ebû Dâvûd, "Sünne", 10 (No. 4657).

sahâbîlerin şahıs olarak daha faziletli olduğu görüşüdür. Bu değerlendirmelerden sonra İbn Hacer "Elbette içinizde fetihten önce infâk eden ve savaşanlar daha sonra infâk edip savaşanlara denk değildir"[24] âyetini efdaliyetin mutlaklığını savunan yaygın görüşe delil olarak zikretmiştir. Akabinde Resûl-i Ekrem ile beraber veya onun emriyle cihâd eden yahut onun zamanında mallarından sadakalar veren sahâbîlere onlardan sonra gelen Müslüman şahsiyetlerin fazilet açısından denk olmalarının ya da onlardan faziletli olmalarının imkân dışı olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Hemen ardından ise o konu ile ilgili diğer görüşün İbn Abdilber'e nispet edildiğine dikkat çekmiş ve İbn Abdilber'in delillerine dair değerlendirmeler yapmıştır.[25] Aşağıda onun söz konusu değerlendirmelerine temas edilecektir.

İbn Hacer gibi Kastallânî (ö. 923/1517) de selef ulemâsı ile daha sonraki âlimlerin çoğunluğunun Hz. Peygamber'in ashâbının peygamberler ve bazı mukarreb melekler dışında varlıkların en faziletlileri oldukları hususunda ittifak ettiklerini dile getirmiştir.[26] Bu konudaki isabetli görüşün selef ve halef ulemasının görüşü olduğunu ifade eden[27] İbn Hacer el-Heytemî ise iki görüşün delillerine yer vermiş ve kısa değerlendirmelerde bulunmuştur.[28] Münâvî (ö. 1031/1622) de Feyzu'l-kadîr'de âlimlerin çoğunluğunun efdaliyetin mutlaklığını savunduğunu ifade etmiştir.[29]

Konu ile ilgili Hindistanlı hadis âlimlerinden Fettenî'nin (ö. 986/1578), Mecme'u bihâri'l-envâr adlı kitabında cevaplandırdığı önemli bir itiraz bulunmaktadır. "Allah katında en değerliniz en müttakî olanınızdır"[30] âyetine göre takvâ, Müslümanların temel değer ölçüsüdür. Bu sebeple sahâbeden sonraki her nesil içerisinde sahâbîlerin bir kısmından daha takvâlı dolayısıyla daha faziletli kişilerin bulunması mümkündür. Bu itiraza cevap verirken Fettenî, takvânın en temel ölçü olması konusunda herhangi bir şüphe bulunmadığını ifade ettikten sonra, ashâbın Resûlullâh'ı (s.a.s.) bir kez bile müşâhede ederek elde ettikleri üstün takvâ derecesini, onu görmeyen kişilerin uzun zamanlar boyunca yaptıkları sâlih ameller ile kazanamayacaklarını söylemektedir.[31] Dolayısıyla Fettenî ashâb-ı kirâmın takvânın kaynağında olduklarını ve bu açıdan da üstün olduklarından hareketle söz konusu itirazın tutarlı olmayacağını belirtmektedir.[32]

[24] el-Hadîd 57/10.

[25] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/8-9; Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 61. Benzer değerlendirmeler için bk. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Şerhü't-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-Beşîri'n-Nezîr (s.a.s.) li'l-İmâm en-Nevevî*, thk. Ali b. Ahmed el-Kindî (Abudabi: y.y., 1428/2007), 468.

[26] Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, thk. Sâlih Ahmed eş-Şamî (Beyrût: y.y., 1425/2004), 3/381.

[27] İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrika*, 2/614.

[28] İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrika*, 2/611-615.

[29] Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn Alî el- Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* (Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, 1356/1937), 3/479; 4/279.

[30] el-Hucurât 49/13.

[31] Fettenî, *Mecme'u'l-bihâr*, 5/677.

[32] Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 66.

Özetlemek gerekirse kişisel olarak diğer insanlardan farklı olmasalar da sahip oldukları sohbet ayrıcalığı sahâbîlerin farklı değerlendirilmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber ile birlikte bulunmakla elde ettikleri fazilet mertebeleri, kendilerini özel kılmış ve diğer Müslümanların onların mertebelerine erişmesine engel olmuştur.[33] Kur'ân'da ve hadislerde ashâb büyük övgülere mazhar olmuş ve üstünlüklerinden sıklıkla söz edilmiştir. Peygamberlerin Allah'tan vahiy almakla diğer insanların erişemeyecekleri bir fazilete erişmeleri gibi sahâbe de Hz. Peygamber'e mülaki olmakla kendilerinden sonraki Müslüman nesillerin ulaşamayacakları bir payeyi elde etmiştir. Yaygın ve hâkim görüşün bu bakış açısından hareketle kanaatini temellendirdiği anlaşılmaktadır.

Efdaliyet ile ilgili diğer görüşe geçmeden önce kısaca şu hususa da değinmekte yarar vardır: Fert fert kendilerinden sonraki nesillerin insanlarından daha faziletli kabul edilme, Hz. Peygamber'in "Ümmetimin en hayırlıları benim zamanımda yaşayanlardır. Daha sonra en hayırlılar bunlardan sonra gelenler, daha sonraki en hayırlılar ise bu ikincileri takip edenlerdir"[34] hadisinde sahâbîler haricinde dikkat çekilen tâbiûn ile onları takip eden nesiller için geçerli sayılmamaktadır. Bu görüş sahiplerine göre örneğin tâbiûn nesline mensup her kişi tâbiûndan sonraki insanlardan daha üstün olarak kabul edilemez.[35] Bu durumu işaret edilen diğer grupların Hz. Peygamber ile mülaki olamamaları, dolayısıyla sohbet payesini kazanamamış olmaları ve ashâb-ı kiram gibi âyet ve hadislerde faziletlerine vurgu yapılmamış olması ile izah etmek mümkündür. Dolayısıyla bu rivayete dayanılarak hadiste işaret edilen sahâbeden sonraki grupların fert olarak değil de topluluk olarak diğer Müslüman topluluklarından üstün oldukları söylenebilir. Yani yaygın görüşü savunanlar efdaliyetin mutlaklığını yalnızca sahâbe nesline hasretmişlerdir. Tâbiûn gibi sonraki nesiller için fazilet yukarıdaki hadise uygun şekilde nisbî olarak kabul edilmiştir.[36]

2. Sahâbenin Üstünlüğünün Nisbî Olduğuna Dair Görüş

Yukarıda arz edilen yaygın görüşün aksine İbn Abdilber (ö. 463/1070) ile Ebü'l-Abbâs el-Kurtubî (ö. 656/1258) gibi bazı âlimler sahâbenin efdaliyetinin mutlak olmadığını savunmuşlardır.[37] Onlara göre sahâbenin üstünlüğü nisbîdir ve sahâbeden sonra gelen nesiller arasında, bazı sahâbîlerden faziletli olanların bulunması mümkündür.

Sahâbenin efdaliyetinin nisbî olduğunu savunan görüş genel olarak İbn Abdilber'e nispet edilmekle birlikte ilk olarak onun tarafından ortaya atıldığı söylenemez. Nitekim İbn Abdilber'den önce de diğer Müslüman nesiller içerisinde ashâbın bazılarılarından faziletli

[33] Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe Hukuku ve Ashâba Saygısızlığın Dînî Hükmü", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/1 (2010), 9.
[34] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/70 (No. 19835); 33/138 (No. 19906); Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 1 (No. 3450); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 214; Ebû Dâvûd, "Sünne", 10 (No. 4657).
[35] İbn Hazm, *el-Müfâdale beyne's-sahâbe*, 141-144.
[36] Bk.Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 65.
[37] Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 4/279.

kimselerin olmasını mümkün görenlerin bulunduğu kaydedilmektedir.38 Söz gelimi Ebû Bekr el-Bâkıllânî (ö. 403/1013), Menâkıbü'l-eimmeti'l-erba'a'sında son dönem Mu'tezile kelâmcılarından bazılarının bu görüşte olduğunu aktarmıştır. Ayrıca Bakıllânî, hususi olarak Ebû Ali el-Cübbâî'nin (ö. 303/916) öğrencileri içerisinde bu görüşün meşhur olduğunu belirtmektedir.39 İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277), aktardığına göre Kâdî İyâz, Ehl-i hadis arasında da efdaliyetin mutlak olmadığını ve diğer Müslüman nesillerin ulaşmasının imkân haricinde olduğu faziletin bütün sahâbîler için geçerli olmadığını savunan bir grubun bulunduğunu ifade etmiştir. Söz konusu kimselere göre erişilmesi mümkün olmayan fazilet, Resûlullâh (s.a.s.) ile beraber cihâd yapan, onun döneminde infâk eden ve O'na yardım etmiş olan sahâbîler için geçerlidir. Bedevîler arasında Hz. Peygamber'i sadece bir kez görmüş olan, İslâm'ın güçlenmesinden ve Mekke'nin fethedilmesi gibi hadiselerden sonra Müslüman olmayı kabul eden; dolayısıyla hicret etmemiş ve İslâmiyet'e kayda değer bir katkı sağlamamış sahâbîler, sonraki nesillerin insanlarından mutlak olarak üstün kabul edilemez. Ancak Kâdî İyâz'ın bazı hadisçilere nispet ettiği bu görüşü aktaran Nevevî, tam aksine ilk görüşün daha yaygın ve isabetli olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca o, Hz. Peygamber'in ashâbının en hayırlı nesil olduğu hususunda âlimlerin ittifak ettiklerini dile getirmektedir.40 Dolayısıyla onun da sahâbenin efdaliyetinin mutlak olduğunu savunanlardan olduğu izahtan varestedir.

Konu ile ilgili kaynaklarda efdaliyetin nisbîliği görüşünün yaygın olarak İbn Abdilber ile anıldığı dikkat çekmektedir.41 Görüşün delilleri de neredeyse aynıdır. Dolayısıyla bu makalede İbn Abdilber'in görüşü ve başvurduğu delillerin değerlendirilmesi yeterli olacaktır.

İbn Abdilber'e göre sahâbenin efdaliyeti nisbîdir. Yani ashâb-ı kirâm dışındaki Müslümanlar arasında bazı sahâbîlerden daha faziletli insanların yer alması mümkündür. Dolayısıyla sahâbenin şahıslar bazında mutlak olarak diğer Müslümanlardan fert fert daha faziletli oldukları kabul edilemez. Ancak onun bu konuda istisna ettiği iki sahâbe grubu mevcuttur. Bunların ilki Bedir Gazvesi'ne (2/624), ikincisi ise Rıdvân Bey'atı'na (6/628) katılanlardır.42 Çünkü söz konusu iki sahâbe grubuna mensup olan sahâbîlerin İslâm ümmetinin diğer bireylerinden daha faziletli olduklarını ortaya koyan nasslar bulunmaktadır. Örneğin Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) Bedir Ehli'nden olan sahâbîleri en hayırlı

38 Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 61.

39 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkıllânî, *Menâkıbü'l-eimmeti'l-erba'a*, thk. Semîre Ferhât (Beyrût: y.y., 1422/2002), 483-484.

40 Nevevî, *Şerhu Müslim*, 16/84.

41 Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/6; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 3/479; İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrika*, 2/611.

42 Alâî, *Tahkîku münîfi'r-rütbe*, 86; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/7-9; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 3/479; İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrika*, 2/612; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: el-Matba'atü'l-kübrâ el-Emîriyye, 1323/1905), 6/81; Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 62.

sahâbîler olarak kabul ettiği,[43] Bedir Gazvesi'nde bulunmanın kişiyi Cehennem ehli olmaktan koruyacağını vurguladığı birçok rivayet bulunmaktadır.[44] Ayrıca Resûlullâh (s.a.s.), Allah Teâlâ'nın Ehl-i Bedir'in durumlarına vakıf olduğunu ve onlar hakkında "Dilediğinizi yapın sizi affettim!"[45] buyurduğunu müjdelemiştir. Ehl-i Bey'atü'r-Rıdvân hakkında nazil olan "O ağacın altında sana bîat ettiklerinde, Allah mü'minlerden râzı oldu"[46] âyeti ile "Siz yeryüzü insanlarının en hayırlılarısınız"[47] ve "(Hudeybiye'de) ağaç altında bîat edenlerden hiç kimse Cehenneme girmeyecektir"[48] gibi hadîs-i şerîfler de bu sahâbî grubunun efdaliyetini gözler önüne sermektedir. Bir hizmetçisinin Hâtıb b. Ebî Belte'a'yı (ö. 30/650) kastederek "Sen Cehennem'e gireceksin!" anlamında sözler sarf etmesi üzerine Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) "Yanıldın! O Cehennem'e girmez. Çünkü o Bedir ve Hudeybiye gazâlarında bulunmuştur"[49] diyerek cevap vermiş olması da hem Bedir Ashâb'ı hem de Ehl-i Bey'atü'r-Rıdvân'ın Hz. Peygamber nezdindeki değerini göstermekte ve ahiretteki durumları hakkında bilgi vermektedir. İlgili nasslardan söz konusu iki sahâbî grubunun Allah'ın rızasına mazhar olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu anlamda bir garantisi bulunmayan Müslüman bir kişinin onlar ile fazilet mukayesesine tabi tutulması İbn Abdilber tarafından uygun bulunmamış olmalıdır.

İbn Abdilber el-İstizkâr'da ise Akabe biatları, Bedir Gazvesi ve Hudeybiye'de bulunan ve Ensâr ile Muhâcirlerden olan es-Sâbikûne'l-evvelûn hakkında Kur'ân ve sünnette nasslar bulunması sebebiyle bu gruplar içerisinde bulunan sahâbîlerin kendileri dışındakilerden daha faziletli olduklarını ifade etmiştir. Çünkü ona göre bu sahâbî grupları hakkında "Elbette içinizde fetihten önce infâk eden ve savaşanlar daha sonra infâk edip savaşanlara denk değildir"[50] âyeti ve "(Hudeybiye'de) ağaç altında bîat edenlerden hiç kimse Cehenneme girmeyecektir"[51] gibi hadisler bulunmaktadır. İbn Abdilber'e göre bunlar dışındaki sahâbîlerin başkalarından üstünlüğü hakkında kesin bir kanaat belirtilmesi doğru değildir. Hz. Peygamber'in bir sahâbîyi belli bir vasfı sebebiyle övmüş olması, mutlak olarak onun başkalarından üstünlüğü anlamına gelmez.[52]

[43] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/136 (No. 15820); Buhârî, "Megâzî", 9 (No. 3771); İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (No. 160).
[44] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/369 (No. 14484); 23/88-89 (No. 14771); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 162.
[45] Buhârî, "Cihâd", 139 (No. 2845); 191 (No. 2915); "İsti'zân", 23 (No. 5904); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 161; Ebû Dâvûd, "Sünne", 9 (No. 4654); Tirmizî, "Tefsîr", 60 (No. 3305).
[46] el-Feth, 48/18.
[47] Buhârî, "Megâzî", 33 (No. 3923); Müslim, "İmâra", 71.
[48] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/93 (No. 14778); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 163; Tirmizî, "Menâkıb", 58 (No. 3860); İbn Mâce, "Zühd", 33; Ebû Dâvûd, "Sünne", 9 (No. 4653).
[49] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/369 (No. 14484); 23/88-89 (No. 14771); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 162; Tirmizî, "Menâkıb", 128 (No. 3861).
[50] el-Hadîd 57/10.
[51] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/93 (No. 14778); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 163; Tirmizî, "Menâkıb", 58 (No. 3860); İbn Mâce, "Zühd", 33; Ebû Dâvûd, "Sünne", 9 (No. 4653).
[52] Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillah b. Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ vd. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 5/106-107.

İbn Abdilber'in söz konusu görüşü ile ilgili birçok delili bulunmaktadır.[53] Bunlardan biri Resûl-i Ekrem'in sahâbîleri içerisinde, inanmadığı halde kendilerini mü'min olarak tanıtan münafıklar ile işledikleri büyük günahlardan dolayı kendilerine had cezası uygulanan kişilerin mevcut olmasıdır.[54] Ancak bu delilin kabul edilmesi durumunda, öncelikle şüphenin ortaya çıkacağı husus fazîlet konusu değil, adâlet konusu olacaktır. Bu durumda ashâb-ı kirâm'dan olan hadis râvîlerinin adâlet araştırmasına tabi tutulmaması ve rivayetlerinin makbul sayılması mümkün olmayacaktır.[55] Nitekim İbn Abdilber de el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb'ında bütün sahâbîlerin Allah Teâlâ tarafından ta'dîl edildiğini söylemiştir.[56] Dolayısıyla sahâbenin adâleti konusunda sahâbe içerisinde münâfıkların ve kendlerine had cezası uygulananların mevcut olmasına herhangi bir itirazda bulunmadan bütün ashâbı âdil olarak kabul ettiği halde konu efdaliyetlerine gelince bu tür kişilerin varlığını delil olarak göstererek yaygın görüşe itiraz etmesi tutarlı gözükmemektedir. Ayrıca sahâbîlerin faziletli olduklarını söyleyen herhangi bir Müslüman âlimin münâfıkları sahâbîlerden saydığı ya da onlardan birini herhangi bir sahâbîden daha faziletli olarak kabul etmesi bir yana karşılaştırdığı da vâkî değildir.[57] Büyük günah işleyen sahâbîler ise tevbe ettikten ve gerekli had cezalarına tabi tutulduktan sonra sahâbî olmaktan dolayı kazandıkları faziletten bir şey kaybetmemelidir. Zira sahâbîlik Hz. Peygamber'le mü'min olarak karşılaşmak ve mü'min olarak ölmek[58] ile ilgili bir durumdur. Sonraki dönemlerde yaşayan başka nesillerden olan kişilerin salih amellerle kazanabileceği bir mertebe değildir.

"Ümmetim yağmur gibidir, başı mı sonu mu daha hayırlıdır bilinmez" [59] hadisi de İbn Abdilber'in görüşünü temellendirmek için kullandığı deliller arasında sayılmaktadır. Ancak bu rivayet birçok âlim tarafından zayıf olarak değerlendirilmiştir. İmâm Nevevî (ö. 676/1277), bu rivayetin râvîleri arasında yer alan Yûsuf es-Saffâr'ın muhaddislerin ittifakıyla zayıf bir kimse olduğunu belirttikten sonra, onun kesîru'l-vehm ve münkeru'l-hadîs bir râvî olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla ona göre hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Nevevî, rivayetin sahîh olması halinde nasıl anlaşılması gerektiği konusunda bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalara göre, nüzûl-i Îsâ'dan sonra bereketin zahir olması, hayrın çoğalması ve dinin hâkim olması zamanında bazı kimseler o dönemdeki Müslümanların mı yoksa ilk nesil Müslümanlarının mı daha faziletli olduğu

[53] Bu konuda bk. İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrika*, 2/611 vd.; Nâsır b. Ali Âiz, *Akîde*, 1/97 vd.

[54] Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillah İbn Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî, *et-Temhîd lima fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî vd. (Rabat: y.y., 1387/1967), 20/250-251.

[55] Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 62.

[56] Bu konuda bk. Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillah İbn Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrût: y.y., 1412/1992), 1/2.

[57] Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 62.

[58] Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar*, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî (Riyad: Matba'atu Sefîr, 1422/2001), 140.

[59] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/334 (No. 12327); 19/445 (No. 12461); 31/174; Tirmizî, "Emsâl", 6 (No. 2869); İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 20/252.

konusunda tereddüt edeceklerdir. Nevevî'ye göre bu konudaki tereddüt bu kişileri ilgilendirmektedir. Hakikatte ise ümmetin başının daha faziletli olduğu konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.[60] Alâî (ö. 761/1359) de Tahkîku münîfi'r-rütbe isimli kitabında "Ümmetim yağmur gibidir, başı mı sonu mu daha hayırlıdır bilinmez" hadisinin ahir zaman mü'minlerine yorulması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim ona göre "ahir zaman mü'minleri, fitne, fesat ve günahların çok fazla yaygınlaştığı o dönemde azınlıkta olmalarına aldırmadan sabırla Allah Teâlâ'ya itaat ederek dini ayakta tutan mü'minler olacaktır. İlk sahâbîler, çoğunluğu teşkil eden müşriklerin işkencelerine rağmen İslâm'a sımsıkı sarılarak sabrettikleri gibi ahir zaman mü'minleri de kendi zamanlarındaki zorluklara göğüs gereceklerdir." Dolayısıyla sahâbenin yaptığı sâlih ameller Allah nezdinde kıymet kazandığı gibi, âhirzaman Müslümanlarının yapacakları sâlih âmeller da ayrı bir değer kazanacaktır. Alâî'ye göre, bu rivayetin özellikle nüzûl-i Îsâ (a.s.) zamanına yorulması isabetli bir değerlendirme olacaktır. Çünkü Alâî, Hz. Îsâ'nın nüzûlü zamanında bereketin yayılacağını, toplum içerisinde adâletin hâkim olacağını ve bozgunculuğun nihâyete ereceğini ifade etmektedir. Ancak o da bu rivayetin sened açısından sağlam olmadığını belirttikten hemen sonra, sahîh olarak değerlendirilmesi halinde de âhir zaman Müslümanlarının ashâb-ı kirama denk olmalarını ya da onlardan daha faziletli olmalarını gerektirmeyeceğini belirtmektedir.[61] İbnü'l-Mulakkın (ö. 804/1401) da Yûsuf es-Saffâr'ın kesîru'l-vehm ve münkeru'l-hadîs bir râvî olmasından hareketle hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştir.[62] İbn Hacer (ö. 852/1449) ise bu rivayetin hasen olduğunu diğer tarikleri ile beraber ise sıhhat derecesine ulaştığını belirtmektedir.[63] Sonuç olarak İmam Nevevî'nin de ifade ettiği üzere rivayetin sahîh olması durumunda bile rivayette işaret edilen Müslüman nesil sahâbeden fazilet açısından daha yüksek derecede olmamaktadır. Nitekim İbn Kuteybe (ö. 276/889) de bu rivayetin söz konusu nesli fazilet bakımından ashâb-ı kirama denk veya üstün kılmadığı kanaatindedir. Ona göre bu rivayet işaret edilen iki nesli fazilet açısından yalnızca birbirine yaklaştırmaktadır.[64]

İbn Abdilber'in zikrettiği rivayetlerden biri de "İslâm garîb başladı ve başladığı gibi tekrar garîb olacaktır. Garîblere müjdeler olsun"[65] rivayetidir. Bu rivayetin âhir zaman

[60] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Fetâva'l-İmâm en-Nevevî*: *el-Mesâilü'l-mensûre*, thk. Muhammed el-Haccâr, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1996), 250.
[61] Alâî, *Tahkîku münîfi'r-rütbe*, 89-90.
[62] İbnü'l-Mülakkın Sirâcüddîn Ebû Hafs Ömer b. Alî eş-Şâfi'î, *et-Tavdîh li şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*, (Dımaşk: Dârü'n-Nevâdir, 1429/2008), 16/528.
[63] Bk. *İbn Hacer, Fethu'l-bârî*, 7/8; Nâsır b. Ali Âiz, *Akîde*, 1/97.
[64] Âlûsî, *el-Ecvibetü'l-Irâkıyye*, 182.
[65] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/22 (No. 9054); Müslim, "İman", 65; İbn Mâce, "Fiten", 15 (No. 3986); Tirmizî, "İman", 13 (No. 2629). Sahâbîlerin Resûl-i Ekrem'e "Garîbler kimlerdir?" diye sormaları üzerine onun "*Onlar insanlar fesad çıkartırken (veya diğer bir tarîke göre insanlar bozuldukları zaman) düzeltenlerdir*" şeklinde cevap verdiği aktarılmaktadır (Lâlekâî, *Şerhu usûli'l-i'tikâd*, 1/126). Tirmizî'nin tahrîc ettiği ve hasen olduğunu belirttiği bir tarîkte ise Resûlullâh'ın "*Dîn garîb başladı ve tekrâr garib hale gelecektir. Garîblere müjdeler olsun. Onlar insanlar tarafından ifsat edilen (bozulan) sünnetimi ıslah edenlerdir*" diye cevap verdiği nakledilmiştir. Bk. Tirmizî, "İman", 13 (No. 2630).

mü'minlerini sahâbe-i kirâmdan daha faziletli bir nesil olarak yansıttığı söylenemez. Ayrıca sahâbe nesli ile sonraki herhangi bir neslin faziletinin karşılaştırıldığı bir mahiyete de sahip değildir. Sıhhatinden bağımsız olarak söz konusu rivayet, ancak işaret edilen nesillerin Müslüman toplumlar arasındaki konumlarına, önemlerine ve faziletlerine delil olarak zikredilebilir.[66] Bu sebeple efdaliyet konusunda delil olarak zikredilmiş olması isabetli olmamalıdır.[67]

İbn Abdilber'in sahâbenin efdaliyetinin nisbî olduğuna dair görüşüne delil olarak yer verdiği rivayetlerden biri de Hz. Ömer'in Resûlullâh'tan (s.a.s.) aktardığı şu hadistir: "İnsanların îmân bakımından en faziletlisi beni görmedikleri halde bana iman eden kişilerdir."[68] İbn Hacer el-Askalânî de bu rivayeti onun konu ile ilgili delilleri arasında zikretmektedir. Ancak İbn Hacer, bu rivayetin isnâd bakımından zayıf olduğunu belirttikten sonra hüccet olarak kullanılabilecek nitelikte bir rivayet olmadığını ifade etmektedir.[69]

İbn Abdilber'e göre yukarıda bir kısmı zikredilen ve mütevâtir tarîkleri olan rivayetlere göre[70] bu ümmetin ilk nesli (sahâbe) ve son nesli arasında amellerin fazileti noktasında herhangi bir fark bulunmamaktadır (tesviye). Dolayısıyla Ehl-i Bedir ve Bey'atü'r-Rıdvân'a katılmamış olan sahâbîlerin faziletleri mutlak değildir.[71]

Sahâbenin efdaliyetinin mutlaklığı ve nisbîliğine dair başvurulan delilleri karşılaştıran Alâî,[72] efdaliyetin mutlaklığını savunan yaygın görüş sahiplerinin delil olarak kullandığı hadis rivayetlerinin sıhhâtleri ve sayıları açısından daha sağlam ve fazla olduğunu ifade etmektedir. Alâî'ye göre İbn Abdilber'in başvurduğu deliller ise konu ile bağlantılarının kurulması zor olan, te'vil edilmesi gereken ve muhtemel birçok anlamı bulunan rivayetlerdir. Yani ona göre yaygın görüşün delilleri nitelik ve nicelik açısından daha muteber deliller iken İbn Abdilber'in delilleri ise konu ile bağlantıları güçlükle kurulabilen rivayetlerdir.[73] Alâî'ye göre, yaygın görüşe karşılık İbn Abdilber ve Ebü'l-Abbâs el-Kurtubî'nin (ö. 656/1258) ahir zaman müslümanları içerisinde sahâbîlerin bazılarından faziletli Müslümanların bulunmasına cevaz vermelerini bu konuda nakledilen rivayetlerin arasını cem' etme çabası ile izah etmektedir.[74] Alâî'nin yaptığı bu açıklamanın yerinde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim yaptığımız tetkiklerde de efdaliyetin nisbîliği görüşünü savunan İbn Abdilber ve Kurtubî'den birinin ashâb-ı kirâm dışındaki Müslümanlar arasında sahâbîlerin herhangi birinden daha faziletli olduğunu söyledikleri

[66] Zekeriya Güler, *Hadis Günlüğü* (Konya: Hüner Yayınevi, 2011), 211-214.
[67] Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 64.
[68] İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 20/248.
[69] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/9.
[70] Kettânî'ye (1345/1927) göre burada İbn Abdilber manevî mütevâtiri kastetmiştir. Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris el-Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*. thk. Şeref Hicâzî (Mısır: Dârü'l-Kütübi's-Selefiyye, ts), 200.
[71] İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrika*, 2/612.
[72] Alâî, *Tahkîku münîfi'r-rütbe*, 90.
[73] Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 64.
[74] Alâî, *Tahkîku münîfi'r-rütbe*, 86.

bir isim bulunmamaktadır.75 Alâî, sahâbenin efdaliyetinin mutlaklığını "Her kim İslâm'da güzel bir çığır açarsa, o çığırın ecri ile kendisinden sonra o yolda amel edenlerin ecrinden hiçbir şey eksiltilmeden ecirleri kendisine de verilir"76 ve "Her kim doğru bir yola davet ederse, o kimseye tâbi olanların ecirleri kadar kendisine ecir verilir ve bu ona tabi olanların ecrinden bir şey eksiltmez"77 gibi hadislerle izah etmeye çalışmaktadır.78 Bu hadislere göre sahâbe dışındaki Müslüman nesillerin İslâm'ı kendilerine öğreten ashâb-ı kirama minnet borçları bulunmaktadır. Efdaliyet konusunun Allah'ın ashâb-ı kirama bir lütfu gibi değerlendirilmesi halinde problem kendiliğinden çözülmektedir. Nitekim sahâbe, İslâm'ı Resûl-i Ekrem zamanında ve ondan sonra yaşayan ve sonraki nesillere aktaran nesildir. Bu sebeple sahâbe nesli kendi faziletleri dışında sonraki Müslüman nesillerin yapmış oldukları sâlih amellerde de pay sahibidirler.79 Buna göre sahâbe kıyamete kadar sevap defterlerine salih ameller yazılan bir nesil olarak olarak ortaya çıkmaktadır. Sahâbîlerin efdaliyetinin mutlaklığı kanaatinde olanların bu tür durumları da göz önünde bulundurdukları anlaşılmaktadır. Nitekim İmâm Şâfiî (ö. 204/820), ashâb ile ilgili olumsuz sözler söyleyenlerin bile onların amellerinin devam etmesi ve sevaplarının artmasına sebep olduğunu ifade ettiği aktarılmaktadır.80

"Amellerin fazileti hususunda bu ümmetin başı ile sonunun eşit olması (tesviye)" başlığı altında İbn Abdilber'in konu ile ilgili görüşüne atıfta bulunan Muhammed b. Cafer el-Kettânî'ye (1345/1927) göre, onun delil olarak başvurduğu rivayetler cumhûr-ı ulemânın zahirine hamletmediği bilakis tevil ettiği rivayetlerdir. Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere ona göre İbn Abdilber söz konusu rivayetleri mütevâtir diye nitelerken lafzî mütevâtiri değil manevî mütevâtiri kastetmiştir.81 Başvurduğu rivayetler arasında konuya doğrudan delil olabilecek nitelikte mütevâtir bir hadis bulunmamaktadır.

"Ümmetim yağmur gibidir, başı mı sonu mu daha hayırlıdır bilinmez" 82 hadisi gibi başvurduğu delilleri ve ulaştığı sonuç dikkate alındığında Şâh Veliyullâh ed-Dehlevî'nin (ö. 1176/1762) de nesillerin efdaliyeti konusu ile ilgili olarak, İbn Abdilber'in savunduğu görüşte olduğu yani efdaliyetin nisbîliğini savunduğu anlaşılmaktadır.83 Nitekim o, faziletli

75 Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 64.
76 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/494-495 (No. 19156); Müslim, "Zekât", 69; Tirmizî, "İlim", 15 (No. 2675).
77 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/83 (No. 9160); Müslim, "İlim", 16; Tirmizî, "İlim", 15 (No. 2674).
78 Alâî, *Tahkîku münîfi'r-rütbe*, 87.
79 Alâî, *Tahkîku münîfi'r-rütbe*, 87.
80 Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfi'î*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kâhire: y.y., 1390-1391/1970-1971.), 1/441.
81 Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 200.
82 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/334 (No. 12327); 19/445 (No. 12461); 31/174; Tirmizî, "Emsâl", 6 (No. 2869); İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 20/252. İbn Hacer, bu rivayetin hasen olduğunu diğer tarikleriyle beraber ise sıhhat derecesine ulaştığını söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/8; Nâsır b. Ali Âiz, *Akîde*, 1/97.
83 Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 63.

kabul edilen nesiller içerisindeki her kişinin diğer nesillere mensup kişilerden faziletli olduğunu iddia etmenin isabetli bir görüş olmayacağını söylemektedir. İbn Abdilber gibi ona göre de sahâbe arasında münafıklar ve fâsık kimselerin bulunduğu kat'î olarak bilinmektedir. Bu sebeple Şâh Veliyullah, bu konu ile ilgili en isabetli görüşün ilk nesil olan sahâbe neslinin genelinin ikinci nesil olan tâbiûndan, tâbiûnun genelinin de üçüncü nesilden (tebe-i tâbiîn) daha faziletli olarak kabul edilmesi olduğunu söylemiştir.[84]

Günümüz araştırmacıları içerisinde de sahâbenin efdaliyetinin nisbî olduğunu savunanlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Yavuz Köktaş "Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair" isimli makalesinde konuya dair değerlendirmeler yapmaktadır. İbn Abdilber'in görüşleri çerçevesinde konuyu ele almanın daha isabetli olacağını belirten Köktaş,[85] "Ashâbım hakkında uygunsuz söz söylemeyin! Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse, onların yaptıkları infakın bir müddüne (ölçek) veya onun yarısına erişemez"[86] hadisinden hareketle "sahâbenin tümünün sonraki tüm insanlardan daha faziletli olduğu, sırf Resûlullâh'ı görmenin en faziletli olmaya yeterli olduğu" şeklindeki yaygın görüşe katılmamaktadır.[87] O, üstünlüğün temel ölçüleri olarak niyet ve ameli kabul etmekte[88] ve sahâbe haricindeki bazı Müslümanların içerisinde bulundukları şartlar sebebiyle sahâbîlerin bazılarından daha faziletli insanlar olma imkânına sahip olduğunu ifade etmektedir.[89] Ayrıca Köktaş, efdaliyet konusundaki hadislerin ahkâm hadisleri gibi değerlendirilmemesi, bilakis bu hadislerde Hz. Peygamber'in vurguladığı konuların tespitine yoğunlaşılması gerektiğini belirtmektedir.[90] Benzer bir şekilde Selahattin Aydemir de efdaliyetin nisbî olduğu kanaatini savunmakta ve görüşünü "Nesildeki her bir ferdin diğer nesilden üstün olması muhaldir. Bu üstünlüğün mutlak olmayıp saygıyı içermesi daha doğrudur"[91] sözleriyle özetlemektedir. Ona göre "her bir ferdin üstünlüğünü kabul eden" yaygın görüş hayatın gerçeğine uygun bir yaklaşım olmaktan uzaktır.[92]

Sonuç ve Değerlendirme

Sahâbe neslinin diğer nesillerden üstünlüğü (efdaliyeti) konusunda esasen iki görüş bulunmaktadır. Bunların ilkine ve yaygın olanına göre sahâbîler fert fert kendilerinden sonraki insanlardan daha üstün kişilerdir. Diğer Müslüman nesillerden olan kişilerin

[84] Bu konuda bk. eş-Şâh Veliyullah Ahmed b. Abdirrahîm ed-Dehlevî, *Huccetullahi'l-bâliğa*, thk. es-Seyyid Sâbık (Beyrût: y.y., 1426/2005), 2/333; Yeşilmen, *Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu*, 63.
[85] Köktaş, "Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair", 130.
[86] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/80 (No. 11516); Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 5 (No. 3470); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 221, 222; Ebû Dâvûd, "Sünne", 11 (No. 4658); Tirmizî, "Menâkıb", 128 (No. 3861); İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (No. 161).
[87] Köktaş, "Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair", 133.
[88] Köktaş, "Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair", 134.
[89] Köktaş, "Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair", 135.
[90] Köktaş, "Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair", 136.
[91] Aydemir, *İlk Müslüman Nesillerin Üstünlüğü Düşüncesi*, 223.
[92] Aydemir, *İlk Müslüman Nesillerin Üstünlüğü Düşüncesi*, 222.

yaptığı hiçbir amel sahâbîliğe denk olmadığından, onların fazîlet açısından sahâbîlere yetişmesi mümkün değildir. Sahâbenin fazileti ile ilgili Kur'ân âyetleri ve hadîs-i şerîfler, bu görüş sahiplerinin başvurdukları ilk delillerdir. Sahâbîlerin Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ile arkadaşlık yapmış olmaları, İslâmiyet'in öncü nesli olmaları ve daha sonraki Müslümanlar'ın yaptıkları sâlih amellerde de pay sahibi olmaları da bu görüş sahiplerinin dayanakları sayılmaktadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunmanın sahâbîlere manevi katkılar sağlaması ve sahâbîliğin sâlih amellerle elde edilmesi mümkün olmayan bir mertebe olması gibi hususlar da yaygın görüş sahiplerince kullanılan gerekçelerdendir.

Sahâbenin efdaliyetiyle ilgili ikinci görüş ise sahâbenin üstünlüğünün nisbîliğini savunan görüştür. Bazı Mu'tezile Kelâmcıları, Ehl-i Hadîs'ten bir grup ve birkaç çağdaş araştırmacı tarafından savunulduğu anlaşılan bu görüş, daha çok İbn Abdilber ile özdeşleşmiştir. Bu görüş sahiplerine göre sahâbe neslinden sonraki herhangi bir nesil içerisindeki bazı kimseler yaptıkları ameller ile sahâbîlerin bir kısmından daha faziletli olma imkânına sahiptir. Dolayısıyla sahâbî olmayan bir Müslüman'ın fazilet bakımından bazı sahâbîleri geride bırakması mümkündür. Bununla birlikte İbn Abdilber'in kendi görüşünden istisna ettiği iki önemli sahâbî grubu mevcuttur. Bunlar Bedir Ashâbı ve Ehl-i Bey'atü'r-Rıdvân'dır. Bu iki grubu efdaliyet karşılaştırmasına tabi tutmamasının temelinde haklarındaki nasslar bulunmaktadır. İbn Abdilber'in bu görüş ile ilgili başvurduğu deliller arasında "Ümmetim yağmur gibidir, başı mı sonu mu daha hayırlıdır bilinmez", "İslâm garîb başladı ve başladığı gibi tekrar garîb olacaktır. Garîblere müjdeler olsun" ve "İnsanların îmân bakımından en faziletlisi beni görmedikleri halde bana iman eden kişilerdir"gibi rivâyetler yer almaktadır. Ayrıca o, sahâbe döneminde münâfıklar ve yaptıkları büyük günahlar nedeniyle kendilerine had cezası uygulanan bazı sahâbîlerin de bulunmasını efdaliyetin nisbîliğine dair görüşüne bir gerekçe olarak arz etmiştir. Ancak onun söz konusu görüşü ile ilgili başvurduğu deliller İbn Hacer el-Askalânî gibi birçok âlim tarafından isnâd ve metin kritiğine tabi tutularak eleştirilmiştir.

Kanaatimizce bu konuda öncelikle açığa kavuşturulması gereken konu fazilettir. Fazilet ile tam olarak ne kastedildiği netleştirilmeden, konu ile ilgili görüşler arasında bir tercihte bulunmak güçtür. İkinci olarak, sahâbe teriminin sözlük ve örfî anlamlarının da göz önünde bulundurulduğu yeni bir sahâbe tanımının yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Böylece Hz. Peygamber'i henüz temyiz yaşına gelmeden görenler ve vefatına çok yakın bir zamanda onunla görüşenlerin sahâbîlik durumları netleşecek ve buna göre daha sağlam değerlendirmeler yapılabilecektir. Bu durumda İbn Abdilber'in, haklarında hadisler bulunan Ashâb-ı Bedir ve Ashâb-ı Bey'atü'r-Rıdvân'ı istisna etme sebebi de daha net anlaşılacaktır. Zira söz konusu rivayetlere göre bu sahâbî grupları Allah'ın rızasına nail olmuşlardır. Dolayısıyla herhangi bir garantisi bulunmayan kimselerin bu gruplara mensup kimselerle fazilet kıyaslamasına tabi tutulması anlamsız olacaktır. Üçüncü olarak, yaygın görüşü savunanların kullandıkları delillerin konuya delil olup olamayacağının netleştirilmesi gerekmektedir. Zira tespit edilebildiği kadarıyla yaygın görüş sahiplerinin

delil olarak kullandıkları rivayetlerin tamamına yakını sahâbîlerin geneli ile ilgilidir. Yani istisnalar dışındaki sahâbe nesli ile ilgilidir. Dolayısıyla sahâbenin geneli ile ilgili rivayet edilen bir hadisin fert fert tüm sahâbîlere teşmil edilip edilemeyeceği tafsilatlı olarak incelenmelidir. Dolayısıyla işaret edilen söz konusu hususlar neticeye bağlanmadan bu konuda tamamıyla görüşlerden birini savunmak yanlış olacaktır. Ancak şu aşamada yaygın görüş sahiplerinin nispeten daha sağlam delillere dayandığını ifade etmek mümkündür. Günümüzde de değer verilen toplum önderlerinin has sohbetinde bulunan kişilerin ayrı bir konuma konulduğu ve onlara karşı farklı bir tutum sergilendiği dikkate alındığında Hz. Peygamber'in ashâbı hakkında ümmetin son derece hassas olması ve onları ayrı bir mertebe ve fazilet derecesinde değerlendirmesi tabiî bir durum olarak gözükmektedir. Efdaliyetin mutlaklığı ve nisbîliği konularının tartışılmış olması da sahâbe nesline gösterilen hürmete delil olarak görülebilir.

Kaynakça | References

Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli. Mehmet Yaşar Kandemir vd. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2009.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241/855). Fezâilü's-sahâbe. thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs. 2 Cilt. Beyrût: y.y., 1403/1983.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241/855). el-Müsned. thk. Şu'ayb el-Arnavût vd. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî (ö. 761/1359). Tahkîku münîfi'r-rütbe li men sebete lehu şerîfü's-suhbe. thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar. Umman 1412/1991.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillah b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî (ö. 1270/1854). el-Ecvibetü'l-'Irâkıyye 'ale'l-es'ileti'l-Lâhûriyye. thk. Abdullah b. bû Şu'ayb el-Buhârî. Riyad:y.y., 1428/2007.

Aydemir, Selahattin. İlk Müslüman Nesillerin Üstünlüğü Düşüncesi ve "İnsanların En Hayırlısı Benim Asrımda Yaşayanlardır..." Rivayetinin Tahlil ve Tenkidi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451). 'Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî. 25 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkıllânî (ö. 403/1013). Menâkıbü'l-eimmeti'l-erba'a. thk. Semîre Ferhât. Beyrût: y.y., 1422/2002.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Ali el-Beyhakî (ö. 458/1066). Menâkıbü'ş-Şâfi'î. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. 2 Cilt. Kâhire: y.y., 1390-1391/1970-1971.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî. Sahîhu'l-Buhârî. thk. Mustafâ Dîb el-Buğa. 7 Cilt. Dımaşk: Dâr İbn Kesîr, 1414/1993.

Dehlevî, eş-Şâh Veliyullah Ahmed b. Abdirrahîm (ö. 1176/1762). Huccetullahi'l-bâliğa. thk. es-Seyyid Sâbık. 2 Cilt. Beyrût: y.y., 1426/2005.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889). Sünenu Ebî Dâvûd. thk. Şu 'ayb el-Arnavût. 7 Cilt. b.y.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

Ebû Seyf eş-Şizîfî, Muhammed b. Abdirrahmân. Mebâhisü'l-müfâdale fi'l-'akîde. Riyad: Dâru İbn Affân, 1411/1991.

Efendioğlu, Mehmet. "Sahâbe Hukuku ve Ashâba Saygısızlığın Dînî Hükmü". Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD) 8/1 (2010), 7-32.

Fettenî, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. 'Ali es-Sıddîkî el-Hindî el-Fettenî (ö. 986/1578). Mecme'u bihâri'l-envâr fî ğarâibi't-tenzîl ve letâifi'l-ahbâr. 5 Cilt. Haydarabad: y.y., 1387/1967.

Güler, Zekeriya. Hadis Günlüğü. Konya: Hüner Yayınevi, 2011.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Ali b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1070). el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye. thk. Ebû Abdillah es-Sûrekî vd. Medine: y.y., ts.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillah b. Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî (ö. 463/1070). Câmi'u beyâni'l-'ilm ve fadluh. thk. Ebü'l-Eşbâl ez-Züheyrî. 2 Cilt. Riyad:

y.y., 1414/1994.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillah b. Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî (ö. 463/1070). el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrût: y.y., 1412/1992.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillah b. Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî (ö. 463/1070). et-Temhîd lima fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd. thk. Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî vd. 26 Cilt. Rabat: y.y., 1387/1967.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillah b. Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî (ö. 463/1070). el-İstizkâr. thk. Sâlim Muhammed Atâ vd. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî (ö. 974/1567). es-Savâ'iku'l-muhrika fi'r-redd 'alâ ehli'l-bida' ve'z-zendeka. thk. Âdil Şûşe. Kahire: y.y., 1429/2008.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448). el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. 8 Cilt. Beyrût: y.y., 1415/1995.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448). Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî vd. 13 Cilt. Kahire: y.y., 1407/1986.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448). Nüzhetü'n-nazar. thk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî. Riyad: Matba'atu Sefîr, 1422/2001.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el- Endelûsî el-Kurtubî (ö. 456/1064). Risâle fi'l-müfâdale beyne's-sahâbe. thk. Sa'îd el- Afgânî. Dımaşk: y.y., 1435/2014.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö. 354/965). Sahîhu İbn Hibbân el-Müsnedü's-sahîh: ale't-tekâsîm ve'l-envâ'. thk. Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir. 7 Cilt. Beyrût: y.y., 2012/1433.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd b. Mâce (ö. 273/886). es-Sünen. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-'Arabiyye, t.s.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Teymiyye el-Harrânî (ö. 728/1328). el-Akîdetü'l-vâsıtiyye. thk. Alevî b. Abdilkâdir es-Sekkâf. Zahran: y.y., 1433/2012.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Teymiyye el-Harrânî (ö. 728/1328). Mecmû'u fetâvâ şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye. nşr. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım vd. 37 Cilt. Medine: y.y., 1425/2004.

İbnü'l-Mülakkın, Sirâcüddîn Ebû Hafs Ömer b. Alî eş-Şâfi'î (ö. 804/1401), et-Tavdîh li şerhi'l-Câmi'i's-sahîh, Dımaşk: Dârü'n-Nevâdir, 1429/2008.

Kastallânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517). el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye. thk. Sâlih Ahmed eş-Şamî. 4 Cilt. Beyrût: y.y., 1425/2004.

Kastallânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517). İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî. 10 Cilt. Mısır: el-Matba'atü'l-kübrâ el-Emîriyye, 1323/1905.

Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris el-Kettânî (1345/1927). Nazmü'l-mütenâsir

mine'l-hadîsi'l-mütevâtir. thk. Şeref Hicâzî. Mısır: Dârü'l-Kütübi's-Selefiyye, ts.

Köktaş, Yavuz. "Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 17 (2003), 125-162.

Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî (ö. 671/1273), el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyinü lima tedammenehü mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrût: y.y., 1427/2006.

Lâlekâî, Hibetüllâh b. Hasan b. Mansûr et-Taberî el-Lâlekâî (ö. 418/1027). Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a. thk. Ahmed b. Sa'd el-Ğâmidî. 9 Cilt. Riyad: y.y., 1416/1995.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn Alî el-Münâvî (ö. 1031/1622). Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, 1356/1937.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875). el-Câmi'u's-sahîh. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrût: y.y., 1412/1991.

Nâsır b. Ali Âiz, Hasan eş-Şeyh. Akîdetü Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a fi's-sahâbeti'l-kirâm. 3 Cilt. Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1430/2009.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277). Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî (ö. 676/1277). 18 Cilt. Beyrût: y.y., 1972/1392.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. Fetâva'l-İmâm en-Nevevî: el-Mesâilü'l-mensûre. Mürettip: Alâeddin İbnü'l-Attâr. thk. Muhammed el-Haccâr. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1996.

Seffârînî, Ebü'l-'Avn Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed es-Seffârînî el-Hanbelî (ö. 1188/1774). Levâmi'ü'l-envâri'l-behiyye ve sevâtı'ü'l-esrâri'l-eseriyye li şerhi'd-dürreti'l-mudiyye fi 'akdi'l-firkati'l-mardiyye. thk. Halid b. Muhammed b. Zafir el-Kahtani vd. 3 Cilt. Riyad: y.y., 2016/1437.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497). Şerhü't-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-Beşîri'n-Nezîr (s.a.s.) li'l-İmâm en-Nevevî. thk. Ali b. Ahmed el-Kindî. Abudabi: y.y., 1428/2007.

Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ et-Tirmizî (ö. 279/892). Sünenü't-Tirmizî. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Mataba 'atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.

Yeşilmen, Abdurrahim. Sahâbe Arasında Efdaliyet Konusu ve Efdaliyetin Hadis Kaynaklarına Yansıması. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.